

International JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 10.03.2023
Published /Yayınlanma 30.04.2023
Volume/Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(94), 931-936

http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3627
Research Article
ISSN: 2459-1149

Şerife ERİCEK MARAŞLIOĞLU

<https://orcid.org/0000-0002-8945-0504>

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı,
Kahramanmaraş / TÜRKİYE

HJALMAR SUNDEN'İN ROL KURAMI VE DİN PSİKOLOJİSİ ÇALIŞMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

HJALMAR SUNDEN'S INFLUENCE ON THE STUDY OF ROLE THEORY AND PSYCHOLOGY OF RELIGION

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu din psikolojisi alanında önem arz eden teorilerden birisi olan Rol Kuramı oluşturmaktadır. Rol kuramı, Hjalmar Sundén'in öncülüğünde özellikle *Religionen Och Rollerna (Rol Teorisi ve Din)* kaleme aldığı eserinde yer vermesi ile 1950'li yıllarda ortaya çıkmıştır. 1970'lere kadar bu kuram üzerinde Sundén'in öğrencileri ve diğer bilim adamları tarafından yoğun çalışmalar yapılmış, kurama olan bilimsel ilgi ise 1980'lerden sonra yok denecek kadar azalmıştır. Rol kuramının özünü referans çerçeveleri oluşturmaktadır. Referans çerçevelerini dini bir ortamda bireyin dini metinlerden, kültürel öğelerden, sosyal çevrede yer alan rol modellerden edinilen önceki bilgileri, aşinalıkları ve deneyimleri oluşturmaktadır. Diğer yandan kuramı oluşturan ötekinin rolünü almak anlamına gelen referans çerçevelerinin kaynaklık teşkil ettiği rol alma kavramı yer almaktadır. Rol kuramını din psikolojisi araştırma ve uygulamalarında kullanılabilmesi için çeşitli çalışmalar tarafından farklı yöntemler kullanılarak analiz edilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte bazı bilim adamları kuramı deneysel yöntemler gibi ampirik çalışmalarında yer vererek, kuramın bazı yönlerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu noktada çalışmada rol kuramı tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve değişimi, din psikolojisi çalışmaları üzerindeki etkisi literatür temelli bir araştırma ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda rol kuramının din psikolojisi çalışmaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rol, Rol Alma, Rol Üstlenme, Rol Kuramı, Hjalmar Sundén.

ABSTRACT

The subject of this study is the Role theory, which is one of the important theories in the psychology of religion. Role theory emerged in the 1950s under the leadership of Hjalmar Sundén, especially when he included *Religionen Och Rollerna (Role Theory and Religion)* in his work. Until the 1970s, intensive studies were carried out on this theory by Sundén's students and other scientists, and the scientific interest in the theory decreased after the 1980s. The essence of role theory is frames of reference. Reference frames are formed by the previous knowledge, familiarity and experiences of the individual in a religious environment, obtained from religious texts, cultural elements, and role models in the social environment. On the other hand, there is the concept of role-taking, which is the source of reference frames, which means taking the role of the other that creates the theory. In order for the role theory to be used in the psychology of religion research and practice, it has been tried to be explained by analyzing it using different methods by various studies. However, some scientists have emphasized that some aspects of the theory should be reconsidered by including the theory in empirical studies such as experimental methods. At this point, the development and change of role theory in the historical process and its effect on the psychology of religion studies were examined with a literature-based research. As a result of the research, it was concluded that role theory has an important effect on the psychology of religion studies.

Keywords: Role, Role Taking, Role Taking, Role Theory, Hjalmar Sundén.

1. GİRİŞ

Din, birey ile kutsal saydığı aşkın varlık arasında bir ilişki gerektirmektedir. Bu nedenle insan ve aşkın arasındaki ilişki geçmişten bu yana akademik çalışmalar arasında yer almıştır. Bu çalışmalardan birisi Sundén'in dini deneyimin dinamiklerini aydınlatmak için geliştirmiş olduğu rol kuramıdır. Rol kuramını açıklamadan önce kısaca Sundén'in akademik hayatını şöyle özetleyebiliriz. İsveçli İlahiyatçı olan Sundén, (1908-1993) Paris'te psikoloji okumuş ve burada yüksek lisans yapmıştır. Uppsala Üniversitesi'nde din psikolojisi ile dinler tarihi profesörü olan Tor Andrae'nin öğrencisi olarak eğitimini devam ettirmiştir. Sundén daha sonra uzun yıllar çeşitli kurs ve okullarda öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Doktora tezini Fransız psikolog/filozof Henri Bergson'la, "*La theorie Bergsonienne de la Religion*" (1940) konusu üzerine çalıştı. Sundén, *Religionen och Rollerna* kitabını 1959'da yayınladı ve 1967'de, İskandinav ülkelerinde (Uppsala) ilk dini yaşam psikolojisi profesörü olarak atanmıştır. Sundén, 1975 yılına kadar profesörlük yapmıştır. Sundén'in bilimsel çalışmaları ve yazıları arasında *Tanrı - Kader-Şans (Ödet-*

Slumpen) (1947), *Psikoloji (Psykologi)* (1952), *Din ve Roller. Dindarlığın psikolojik bir incelemesi (Religionen och rollerna. Ett psykologiskt studium av fromheten)* (1959), *İnsan ve Din (Människan och religionen)* (1961), *Yaşlılık Üzerine (Om ålderdomen)* (1965), *Zen - Tarih, Analiz ve Anlam (Zen - Historik, Analys och Betydelse)* (1967), *Geyik Avcıları, Azizler ve Tefsirler (Denemeler) (Älgskytter, Helgon och Exegeter (Essäer)* 1969, *Çocuklar ve Din (Barn och religion)* (1970), *Avila ve Din Psikolojisinden Teresa (Teresa Från Avila och Religionspsykologin)* (1971), *Aziz Birgitta - İsa'nın Gelini Olmuş Yılanın Annesi (Den heliga Birgitta - Ormungens Moder som Blev Kristi Brud)* (1973), *Din Psikolojisi (Religionspsykologi)* (1974). Sundén, C.E Sjöstedt ile birlikte felsefe alanında bir ders kitabı yayınlamıştır. Daha sonra Sundén, İskandinav Dini Araştırmalar Okulu'nun kurucusu olarak kabul edilmiş ve etkisi, tüm İskandinav ülkelerinde ve diğer ülkelerde çoğu dini çalışmalar üniversitesinde fark edilir hale gelmiştir.

Sundén din psikolojisini, dini deneyimlerin psikolojik dinamiklerini ve dini davranışların incelenmesi olarak tanımlamaktadır. Başka bir deyişle dini deneyimlerin ve dini davranışların psikolojik koşullarını ve işlevlerini incelemenin din psikolojisinin temel görevi olduğunu savunmuştur. Sundén aynı zamanda din psikolojisinin genel din bilimiyle bağına kaybetmemesi ve genel psikoloji kazanımlarını da dikkate alması gereken bir disiplin olduğunu vurgulamıştır (Lindgren, 2014). Sundén çalışmalarında dini deneyimlerin ve dini davranışların psikolojik dinamiklerini aydınlatmak amacıyla kuramları temel olarak yorumlayıcı araçlar olarak kullanmıştır. Din araştırmalarına olan asıl katkısı, dindar insanın gizemli figürlerle özdeşleştiği rol teorisi üzerine araştırmalar yapmasıdır. Bu bağlamda genelde nitel yöntemlere dayalı çalışmalar yürüten ve rol teorisini resmileştiren İsveçli bilim adamı Sundén 1959'da *Religionen Och Rollerna (Rol Teorisi ve Din)* kitabının yayınlanması ile dini deneyimlerde yer alan psikolojik süreçleri aydınlatma amacı ile davranışsal rol modeli yaklaşımına dini bir anlam yükledi. Bu çerçevede Sundén, "roller" kavramı etrafında bir teori formüle etti ve rol-teorik bir bakış açısı geliştirdi.

Sundén'in araştırması "Dini deneyimlerin gerçekleşmesi psikolojik olarak nasıl mümkün olabilir?" sorusuna cevap vermeyi amaçlayan rol kuramı, çağdaş, bilişsel ve sosyal psikolojik araştırmalara dayanmaktadır. Dini deneyimin daha çok kutsal geleneğe sözü edilen vakıalardan hareketle açıklanması gerektiği görüşünü savunan Sundén, dini deneyim algısını oluşturan toplumsal koşulları anlamaya ve aktarmaya çalışan bir model olan, kutsal geleneğin ve onun öğretiminin anlamından yola çıkarak ikili bir rol durumu olarak ifade edilen rol teorisini geliştirdi (Källstad, 1987; Holm, 1997; Belzen, 1995; Lindgren, 2014; Holm, 2004, 48). Sundén'in rol teorisinde sosyal psikoloji teorisi bakış açısından etkilendiği dini deneyim araştırmalarında rol ve rol alma kavramlarına merkezi önem vermektedir.

2. ROL KAVRAMI ve KURAMI

Sundén dini deneyimlerin dinamiklerini ve dini davranışları güdüleyen psikolojik etkileri ortaya koyma amacıyla çeşitli çalışmalar yapmış, bu araştırmalar neticesinde bilişsel ve sosyal psikolojik araştırmalara dayanan rol kuramını geliştirmiştir. Kuramı geliştirirken Sundén George Herbert Mead, Theodore Newcomb, Theodore Sarbin ve Ralph Linton'dan etkilenmiştir. Fakat bu bilim adamlarının çalışmalarından aldığı rol kavramını Sundén yorumlayarak, deneyim, algı, motivasyon ve öğrenmeyi de vurgulayarak yeniden formüle etti ve rol kavramını dini deneyimleri açıklayan rol kuramına dahil ederek geliştirmeye çalıştı. Sundén rollere, deneyimleme, hissetme, düşünme ve eyleme geçmek için sosyal kalıplar olarak yaklaşmaktadır. Bu teori ile Sundén hem sosyal psikolojik hem de derinlemesine psikolojik dilde özdeşleşme terimine atıfta bulunulan kuramlara benzemektedir. Fakat çalışmalarındaki rol ve algı teorisi arasındaki kurmuş olduğu özgün bağlantı Sundén'in çalışmalarını diğer çalışmalardan ayırmaktadır. Çünkü rol kuramında gerçekliği olduğu gibi yansıtan hiçbir ham deneyim olmadığını, aksine deneyimler pasif bir alıcı olmayan bireyin bilgisinden ve önceki deneyimlerinden etkilenmiş olduğu vurgulanmaktadır.

Sundén'e göre de roller bu nedenle sosyal psikolojinin nitelendirdiği gibi sadece "oyun kalıpları" değildir, aynı zamanda algılar için referans çerçeveleridir (Stifoss-Hanssen, 1995, ss. 105-106; Sundén, 1966, s. 10). Referans çerçeveleri, neyin algılandığı ve algılananın birey tarafından nasıl anlaşıldığı üzerinde etkilidir. Bireyin olayları fark etmesi ve içinde bulunduğu anda yaşanan deneyimleri yorumlamasında ve anlamlandırmasında geçmişte deneyimlediği ve uzun süreli bellekte depolanan bilgiler anlam taşımaktadır. Algıların anlamlandırılması ve yorumlanması, anlam arama ve yorumlama yetileri ile dünyaya gelen insanın beklentilerinden büyük ölçüde etkilenmektedir (Geels & Wikström, 2012; Sundén, 1981, ss. 20-26). Birey, duyuşsal bilgiyle eşleşen bir referans çerçevesi belirlediğinde, deneyimin içeriği yapılandırılabilir ve o kişi için belirli bir anlam kazanabilir. Bir başka deyişle yeniden yapılanma gerçekleşir. Dini deneyimler bu nedenle, diğer algılarla benzer şekilde, dini referans çerçevelerine erişimi gerektirir (Lindgren, 2014). Bireyin edindiği referans çerçeveleri arasında Sundén'in hem davranış hem de

algı için bir kalıp görevi gören rollerde önemli yer edinmektedir. Birey, rol adı verilen örtümlü organizasyonları aracılığıyla çevresini deneyimlemektedir. Nitekim roller de davranışla ilgili beklentileri yapılandırmaktadır bu nedenle referans çerçeveleri olarak kabul edilebilirler. Referans çerçeveleri Sundén'e göre dini gelenekte yer alan metinlerden, anlatılardan, mistik deneyimlerden, dinsel törenlerden, kültürel öğelerden, sosyal çevrede yer alan tanrı-insan gibi etkileşim sistemlerinin bir parçası olan rol modellerden edinilebilir. Nitekim Sundén'e göre bireyin dini geleneklerden edindiği dini deneyimlerin bilişsel süreçlerden geçerek çok sayıda insan-tanrı rolü ve rol durumları oluşturmuştur (Sundén, 1966, 50-60). Dini gelenekler hakkında daha önceden gözlem yöntemi ile ya da farklı öğrenme yöntemleri ile bilgisi ve deneyimi olan bireyler ihtiyaçları anında gelenekte yer alan bir karakterin rolünü alarak özdeşleşebilir ve sonucunda özdeşleştiği karaktere muamele ettiği gibi tanrının kendisine de öyle davranmasını bekler ve böylelikle tanrı rolünü üstlenir (Sundén, 1970, 1981).

Buradan yola çıkarak Sundén'in tanımladığı roller bireyin yaşantısı üzerinde rol alma ve rol üstlenme şeklinde iki şekilde işlev görmektedirler. Rol alma bireyin önceki deneyimlerinden yola çıkarak (Argyle, 2000, s. 55) değerinin nasıl tepki vereceğini öngörmek için bilişsel anlamda değerinin rolünü almakla ilgilidir. Dini hikayelerden, sembollerden ve söylemlerden alınan rol almada birey, değerinin tepkisinin bir görüntüsünü oluşturmaktadır (Belzen, 2010, ss. 47-48). Bu görüntüye yanıt vererek ya da ötekini tepkisinin içsel boyutunu benimseyip yanıt vererek, birey eylemlerini şekillendirmektedir. Bu şekilde, yalnızca somut olarak başkalarını sunmakla kalmaz, aynı zamanda başkalarının içsel temsilleri de eylemde ve dolayısıyla bir öz-imağın inşasında önemlidir. Sundén'e göre, dini gelenekler hikayelerden, sembollerden, anlatılardan oluşmaktadır. Bireyin dini geleneklere olan aşinalığı ihtiyaç duydukları anda sembollerde ve anlatılarda duruma özgü var olan rol kalıplarını (Belzen, 1995) kazanmasını mümkün kılar. Bu rollerle özdeşleşme, otomatik olarak, kişinin kendi eylemlerini şekillendirirken, Tanrı'nın tepkisini öngörmesi yani rol üstlenmesi anlamına gelmektedir. Tanrı'nın tepkisinin öngörüsüyle birey algısını yeniden yapılandırarak duyguları, düşünceleri ve davranışlarını şekillenmektedir.

Bu bağlamda kendini dini hikaye anlatma geleneğinde tanımak veya bu rolle özdeşleştirmek, kutsal metinlerdeki rolü taklit etmekten daha fazlasıdır denilebilir. Nitekim birey rol oynanmaz, ancak kendini kutsal kitapta yer alan deneyimlediği karakterin rolünü alarak davranışını gerçekleştirdikten sonra Tanrı'nın tepkisini öngörür (Capps, 1982, ss. 41-42; Geels & Wikström, 2012, ss. 92-93; Holm, 1993, s. 48; Hood vd., 2009, s. 451). Nitekim Sundén'e göre Tanrı'nın beklenen eylemini tahmin eden kişinin kendi eylemi şekillenir. Böylece Tanrı- insan etkileşimi tezahür eder. Birey bu ortak etkileşimden hareketle eylemlerini ve konuşmasını şekillendirir ve nesilden nesile hikayeler ve anılar yolu ile tanrı ile olan etkileşimini diğer insanlara söylemler ya da gelenekler yolu ile aktarır. Bu durum, Tanrı deneyimini bir yanılısına değil, öğrenme, algılama gibi bilgi edinme yolları ile yeniden üretilebilir bir deneyim haline getirir.

2.1. Rol Kuramı'nın Gelişimi ve Din Psikolojisine Katkıları

Bu bölümde, Sundén'in rol teorisine çalışmalarında yer veren ve rol kuramına yeni bir bakış açısı kazandıran bazı çalışmalara yer verilecektir. Rol kuramını ilk ortaya atan Sundén 1959 yılında "*Die Religion und Die Rollen: Eine Psychologische Untersuchung der Frömmigkeit*" adlı çalışması ile rol kuramının temel referans kaynaklarını oluşturmaya başlamıştır. Sundén bu çalışmasında rol kuramı için önem teşkil eden "dini bir deneyim dünyası psikolojik olarak nasıl mümkün olabilir?" sorusunu bireyin deneyimlerinden yola çıkarak cevaplamaya çalışmaktadır. Sundén çalışmalarında sadece insanlar arasındaki sosyal etkileşimdeki rolleri tartışmakla kalmaz, kutsal metinlerdeki anlatıyı temsil eden deneyim modellerini ve kültürel, dini sembollerini de vurgulamaktadır. Genel olarak kutsal yazılarda, insanların Tanrı ile nasıl etkileşimde bulduklarına dair örnek bir anlatım akışı vardır. Dolayısıyla kutsal metinler insan için bir rol ve Tanrı için bir rol içermektedir. Kişi bu hikâyeleri okuduğunda ya da başka bir şekilde sahiplendiğinde, kişinin ruhunda ruhsal deneyimlere hazır olma hali oluşur. Rol kuramını Thorvald Källstad 1974 yılında *John Wesley and the Bible: A Psychological Study* adlı Sundén'in danışmanlığında yapılan doktora çalışması ile rol teorisi bağlamında John Wesley'in dini gelişimini analiz etti. Källstad, 1987 yılında *Levande Mystik. En psykologisk undersökning av Ruth Dahléns religiösa upplevelser* adlı çalışmasında ise İsveçli mistik Ruth Dahlén'in dini deneyimlerini yapılandıran psikolojik süreçleri rol kuramı çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmalarında Källstad, rol alma da önceki deneyimlerin ve aşinalıkların önemli olduğunu tarihsel vakaları analiz etmek için etkili, güçlü bir kuram olduğunu kanıtlamıştır.

Thorleif Pettersson 1975 yılında *The Retention of Religious Experience* adlı çalışmasında dini deneyimlerin bellekte yer edinmesi üzerine rol teorisi bağlamında öğrenciler üzerinde deneysel bir araştırmaya yer vermiştir. Önce deneklere dini sembollerini nasıl hayal ettikleri sorusu yöneltildi sonra deneklere daha önce deneyimlemedikleri aşına olmadıkları tasarımlarda dini sembollerin resimleri gösterildi. Üzerinden birkaç hafta geçtikten sonra deneklerle tekrardan görüşüldü ve deney sırasında kendilerine gösterilen resimlerle ilgili bilgilerinin anlatmaları istendi. Böylelikle Petterson belleğin anıları depolama ve ihtiyaç anından yeniden geri çağırma süreçlerini rol kuramı çerçevesinde deneysel yöntemler ile test etmiştir. Hans Åkerberg Sundén'in danışmanlığında 1975 yılında *Omvändelse och kamp: en empirisk religionspsykologisk undersökning av den unge Nathan Söderbloms religiösa utveckling 1866–1894* kaleme aldığı doktora çalışmasında birçok mektup ve günlüğe dayanarak Uppsala Başpiskoposu Nathan Söderblom'un hayatındaki dini anlamda dönüşümsel anların psikolojik dinamiğini rol teorisi çerçevesinde aydınlatmaya çalışmıştır. Çalışmada özellikle Söderblom'un iç çatışmalarında, dini dönüşümünde ve erken dönemde rahip olan güçlü inanca sahip babası ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Aynı zamanda Söderblom'un İncil metinlerinde yer alan daha önce aşinalık kazandığı Mesih deneyimi yaşaması çalışma açısından önem arz etmektedir. Åkerberg, Söderblom'un yaşadığı Mesih deneyimini rol kuramı ile ayrıntılı olarak çalışmasında yer vermektedir. Sundén'in doktora öğrencilerinden olan Owe Wikström 1975 yılında *Guds ledning: En explorativ religionspsykologisk studie av fromheten hos ett antal västerbottniska åldringar, med särskild hänsyn tagen till upplevelsen av Guds ledning* adlı tez çalışmasında 27 yaşlı insanla görüşerek Tanrı'nın rehberliği ile ilgili sorular yönlendirmiş ve rol kuramı çerçevesinde değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Veriler sonucunda yaşlı insanlarda Tanrı'nın rehberliği gibi deneyimlerin yaygın olduğunu gözlemlemiştir. Çalışmada Tanrı'nın rehberliğini hazırlayan motivasyonların ise yaşamlarını sürdürdükleri toplumların kültürlerinden, kendi öğrenmelerinden edindikleri deneyimler olduğu belirtilmiştir. Rol almada aşinalıkların önemini ampirik veriler yoluyla ortaya koyan bu çalışma rol kuramının gelişimi açısından önemlidir.

Johan Unger 1976 yılında *On Religious Experience: A Psychological Study* adlı Sundén'in danışmanlığında yapılan doktora çalışması ile dini deneyimin yapısını ve içeriğini açıklamak için Uppsala üniversitesi öğrencileri arasında nitel verilere dayalı görüşmeler yapmış, elde edilen verileri rol kuramı ve algı psikolojisi çerçevesinde değerlendirmiştir. Nils G. Holm 1976 yılında doktora tezi olarak yazılan *Tungotal och andedop. En religionspsykologisk undersökning av glossolali hos finlandsvenska pingstvännen* adlı çalışmasında 65 Pentekostal ile derinlemesine görüşmelere yer vermiş glossolali deneyimini rol kuramı bağlamında açıklamıştır. Yine bu konuda Gunnar Hillerdal ve Bernd Gustafsson'un 1980 yılında *LSD Psychotherapy* adlı ampirik çalışmasında Hz. İsa'nın vizyonlarını algı psikolojisinden de aldığı kavramlarla Sundén'in rol kuramı ile açıklamaya çalışmıştır. Her iki çalışmada da LSD, Glossolali gibi açıklanması zor mistik deneyimlerin dinamiklerinin aydınlatılması açısından rol kuramının önemi çalışmalarda vurgulanmıştır.

Jan Hjärpe 1995 adlı *Legitimering av krig och fred i muslimsk tankevärld* çalışmasında dinlerin bireyin dini deneyimleri için rol kalıpları oluşturduğunu kaleme almıştır. Çalışmada dini bir gelenek ile birey arasındaki etkileşime ilişkin anlayışı rol kuramı bağlamında ele almıştır. Hjärpe 1977 yılında *Rollernas Muhammed* adlı çalışması ile de Hz Muhammed'in dini tecrübesinde dini metinlerin, kültürel inançların ve ideal kul bilincinin önemli olduğunu rol teoriden aldığı kavramlar çerçevesinde açıklamıştır. Anna- Leena Siikala 1978 yılında *The Rite Technique of the Siberian Shaman* adlı çalışmasında Sibiry Şamanlarının vecd, trans gibi ritüel tekniklerini çeşitli etnografik açıklamalara dayanarak rol kuramı bağlamında analiz etti. Björn Wiedel 1984 yılında *Bön och Tradition: En empirisk religionspsykologisk undersökning av guds bild och gudsförhållande i samband med börens form och funktion inom Svenska Alliansmissionen* adlı çalışma ile dua, dua çeşitleri ve duanın insanlar açısından önemini anket tekniği ve görüşme yöntemi ile elde ettiği verileri rol kuramı çerçevesinde analiz etmiştir. Donald Capps ise kuramı *Sundén's Role-Taking Theory: The Case of John Henry Newman and His Mentors* adlı çalışmasında John Henry Newmans'ın dini gelişiminin ve dualarının analizinde rol kuramına başvurulmuştur. Donald Capps 1982 yılında yapmış olduğu *The Psychology of Petitionary Prayer* adlı makale çalışmasında bireyin istek dualarını dini metinlerde yer alan peygamberlerin ve aziz kişilerin yaptıkları duaları örnek alarak yaptığını belirtmektedir. Bunun nedeni olarak da rol teorisinden aldığı kavramlarla bireyin dini metinlerde anlatıldığı gibi Tanrı'nın dualarına karşılık vereceği beklentisine girip rol aldıklarını belirtmiştir. Diğer çalışmalarda da gözlemlediğimiz gibi Capps de rol kuramının hem niteliksel çalışmalarda hem de niceliksel çalışmalarda test etmek için uygulanabilir olduğunu göstermektedir.

Sigmund Harbo 1987 yılında “*Barndomserfaringer og Voksentro en Religionspsykologisk Undersøkelse av Forholdet Mellom Tidlig Påvirkning og Senere Holdninger til Kristendom*” adlı doktora tez çalışması ile yetişkinlik dönemi dini pratikleri yerine getirme alışkanlıkları ile çocukluk döneminin ilişkisini anket bulgularına dayalı olarak rol kuramı temelinde bulmaya çalışmıştır. Bulguları sonucunda çocukluk dönemi deneyimleri ile dini pratikleri yerine getirmeleri arasında açık bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Ayim-Aboagye 1993 yılında ele aldığı “*The Function of Myth in Akan Healing Experience: A Psychological Inquiry into two Traditional Akan Healing Communities*” adlı çalışma ile de akan şifa deneyiminde anlatsal mitin işlevini, rol psikolojisi çerçevesinde ele almıştır. Jan Van Der Lans 1978 yılında “*Religieuze Ervaring en Meditatie*” adlı doktora çalışması ile dini deneyim ve meditasyon ilişkisini analiz etmiştir. Bu çalışmada deney yöntemi kullanılarak Sunden rol teorisi kuramının dini konularla ilgili olduğunu, meditasyon açısından test edilerek kanıtlanmaya çalışılmıştır. Nicolette Hijweegwe 2004 yılında *Bekering in Bevindelij Gerefomeerde Kring: Een Psychologische Studie* adlı Jan Van Der Lans danışmanlığında yapılan doktora çalışmasında kiliseye bağlı katı dindar bireylerin dini gelenek içerisinde din değiştirmenin gerçekleştiği süreçte içsel duyguları hakkında kişisel anlatılarını rol teorisi bağlamında incelemiştir.

Jacob A. Van Belzen 1995 yılında *On Religious Experience: Role Theory and Contemporary Narrative Psychology* ve 1996 yılında *Beyond a Classic? Hjalmar Sundén's Role Theory and Contemporary Narrative Psychology* adlı çalışmalarında çalışmasında rol kuramının anlatı psikolojisindeki teorik gelişmelerle bağlantılı olarak rol kuramının geliştirilmesi gerektiğini konu edinmiştir. Aynı zamanda Belzen rol kuramının hem çağdaş hem de tarihsel vakaları analiz etmek için güçlü bir bulgusal araç olduğunu bu çalışmasında kanıtlamıştır ve kültürel din psikolojisine önemli bir katkı olarak değerlendirmiştir. Editörlüğünü Nils G. Holm ve Jacob Belzen'in 1995 yılında yaptığı *Sunden's Role Theory-an Impetus to Contemporary Psychology of Religion* adlı çalışma da 1993 yılında vefat eden Sundén'in anısına düzenlenen bir din psikolojisi konferans programının içeriği yer almaktadır. . Bu konferansta, Sundén'in akademik başarısının anlatıldığı bildiriler sunuldu. Holm, dini sembolizm ve rol üstlenme üzerine *Religious Symbols and Role Taking* adlı çalışmasını; Belzen rol kuramı ve anlatı psikolojisi üzerine *On Religious Experience: Role Theory and Contemporary Narrative Psychology* adlı çalışmasını; Hans Alma ve Marinus H. van Uden rol kuramı ile sembolik etkileşimcik arasındaki ilişki hakkında *Sunden's Role Theory of Religion and Symbolic Interactionism* adlı çalışmasını sunmuştur. Bu konferans rol kuramının yaygınlaşması ve din psikolojisi alanında etkililiğinin vurgulanması açısından önem teşkil etmektedir.

3. SONUÇ

Sundén'e göre birey yaşamı boyunca, zihninde depolanan ve kendi deneyimlerini yorumlaması için önem taşıyan, doğumundan itibaren büyük miktarda dış dünyadan veriler toplamaktadır. Bu veriler bireyin algıladığı, yaptığı, hissettiği ve düşündüğü çoğu şeyi karakterize etmektedir. Dolayısıyla Sundén'e göre dini algı, şematik bir şekilde gerçekleşir ve burada referans kalıpları, bireyin yaşadıklarını algısal olarak yapılandırır ve ihtiyaç duyduğu anda “Öteki” nin tepkilerini ön görerek roller üstlenmesini sağlar. Sundén'in 1959 yılında algı psikolojisi ve bilişsel psikolojiden yararlanarak ortaya koyduğu rol kuramına göre organizmanın hazır olma durumu önemli bir rol oynamaktadır. Kuram 1970'li yıllarda din araştırmaları üzerinde büyük etkiye sahip olmuştur. Bu on yıl içinde Sundén'in kuramını sistematikleştiren, uygulayan ve çeşitli araştırma yöntemleri ile test eden birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmalar genelde din psikolojisinin konuları arasında yer alan dini gelişim, din değiştirme, dini aktarım modelleri, dua psikolojisi, Tanrı'nın rehberliği deneyimleri, glossolalia gibi mistik dini tecrübeler, dini duygu, dini düşünce gibi çeşitli dini fenomenlerde yer alan psikolojik süreçleri ortaya çıkarmak için rol kuramından yararlanılmıştır. Bu çalışmalarda bilim adamları teoride gözden geçirilmesi gereken detayların olduğunu bulmuşlardır. Kuram aynı zamanda hiçbir araştırmacı tarafından sistematik olarak elde bulunan verilere karşı test edilmemiştir. Bunun yerine çeşitli dini fenomenleri anlamlandırmak için hermeneutik bir araç olarak kullanılmıştır. Rol kuramına olan bilimsel ilgi kurama dayalı çalışmaların sayısındaki düşüşten de anlaşılacağı gibi 1980'lerden sonra azalmıştır. Bunun nedenleri arasında kuramın test edilmeye müsait olmayışı, kuramın yanlışlanmasının son derece zor olacak şekilde tasarlanmış olması gibi gerekçeler yer almaktadır. Ancak rol kuramı bireyin dini davranışlarının dinamiklerini konu edinen çalışmalarda uygulanabilir ve din psikolojisinin çeşitli araştırmalarına rehberlik edebilir.

KAYNAKÇA

- Argyle, M. (2000). *Psychology and Religion: An introduction*. Routledge.
- Belzen, J. (1995). On Religious Experience Role Theory and Contemporary Narrative Psychology. İçinde N. Holm & J. A. Belzen (Ed.), *Sundén's Role Theory: An Impetus to Contemporary Psychology of Religion* (ss. 47-76). Åbo Akademi.
- Belzen, J. A. (2010). *Towards Cultural Psychology of Religion: Principles, Approaches, Applications*. Springer.
- Capps, D. (1982). Sundén's Role-Taking Theory: The Case of John Henry Newman and His Mentors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 21(1), 58-70.
- Geels, A., & Wikström, O. (2012). *Den Religiosa Manniskan: En Introduktion Till Religionspsykologin*. Natur & Kùltür Akademisk.
- Hjalmar Sunden. (1966). *Die Religion und die Rollen: Eine psychologische Untersuchung der Frömmigkeit* (Reprint).
- Holm, N. G. (1993). *Religionsvetenskapliga Skrifter*. Åbo akademi.
- Holm, N. G. (1997). Religionspsychologie Gestern und Heute: Einige Entwicklungslinien. *Archive for the Psychology of Religion*, 22(1), 15-27.
- Holm, N. G. (2004). *Din Psikolojisine Giriş* (A. Bahadır, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hood, R. W., Hill, P. C., & Spilka, B. (2009). *The Psychology of Religion: An Rmpirical Approach* (4th ed). Guilford Press.
- Lindgren, T. (2014). Hjalmar Sundén's Impact on the Study of Religion in the Nordic Countries. *Temenos - Nordic Journal of Comparative Religion*, 50(1), 39-62.
- Stifoss-Hanssen, H. (1995). Roles Constitute Religious Experience: Fiction and Fact in Hjalmar Sunden's Role Theory, Attribution Theory and Psychodynamic Theory. İçinde N. G. Holm & J. A. Belzen (Ed.), *Sunden's Role Theory—An Impetus to Contemporary Psychology of Religion* (ss. 105-127). ÅboAkademi.
- Sundén, H. (1966). *Die Religion und die Rollen: Eine psychologische Untersuchung der Frömmigkeit* (Reprint [der Ausg.] Berlin, Töpelmann, 1966). De Gruyter.
- Sundén, H. (1970). *Barn och Religion*. Verbum Forlag.
- Sundén, H. (1981). *Religionspsykologi Problem Och Metoder*. Proprius Förlag.
- Thorvald Källstad. (1987). The Application of the Religio-Psychological Role Theory. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 26(3), 367-374.